

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 10, Αρ. 1Α (2019)

Οι τάσεις της θεματολογίας, της μεθοδολογίας και η εξελικτική πορεία των ερευνητικών τάσεων στο πλαίσιο των συνεδρίων του Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (ICODL) κατά τα έτη 2009-2017

Αγγελική-Χριστίνα Μουσταΐρα, Γκέλη Μανούσου, Ηλίας Μαυροειδής, Αντώνης Λιοναράκης

doi: [10.12681/icodl.2320](https://doi.org/10.12681/icodl.2320)

Οι τάσεις της θεματολογίας, της μεθοδολογίας και η εξελικτική πορεία των ερευνητικών τάσεων στο πλαίσιο των συνεδρίων του Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (ICODL) κατά τα έτη 2009-2017

Trends of the themes, methodology and evolution of research trends in the context of the conferences of the International Conference on Open and Distance Education (ICODL) in 2009-2017

Αγγελική – Χριστίνα Μουσταῖρα Med Φιλόλογος moustangela@gmail.com	Δρ. Γκέλη Μανούσου ΣΕΠ ΕΑΠ Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕ70 5ο ΠΕΚΕΣ ΑΤΤΙΚΗΣ manousoug@gmail.com
Δρ.Ηλίας Μαυροειδής ΣΕΠ ΕΑΠ imavr@tee.gr	Αντώνης Λιοναράκης Καθηγητής ΕΑΠ alionar@eap.gr

Abstract

This research studies the Open and Distance Learning Conferences (ICODL) in order to explore the trends of the Open and Distance Education scientific field, the research fields and their content. In particular, the individual objectives concerned the recording of the themes, the orientation fields and the trends of investigation of the ICODL practices 2009-2017, the analysis of the analysis tools and the methodology of the articles published in the conference proceedings, the sample / population and the presentation of the progress of the course of evolution of Open and Distance Learning over time. To study the Conferences as a methodology, we used the fundamental theory and the analysis of the content. The sample of our research was the articles of ICODL Conference proceedings from 2009-2017 (5 Conferences). From the analysis of the conclusions it is clear that the subject matter is mainly related to the ICT and Internet domains. We also find that the methodology used mainly for bibliographic review for part A and for case study B. At the same time, it is recorded that in Part A the data collection tool is mainly the questionnaire and that the sample that prevails is the students of the EAP while in the second part as a tool are used the activities - the electronic material and the sample concerns students. Still, as far as the evolution of data is concerned, they are evolving over time, but they have room for further development.

Keywords: Open and Distance Education, International Conferences of Open and Distance Learning, ICODL, field-research trends, methodology-research tools-research sample, evolutionary course.

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα μελετά την διερεύνηση των τάσεων του επιστημονικού χώρου της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης, τα ερευνητικά πεδία και το περιεχόμενο των Συνεδρίων της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης (ICODL). Ειδικότερα, οι επιμέρους στόχοι αφορούν την καταγραφή της θεματολογίας, των πεδίων προσανατολισμού και των τάσεων διερεύνησης των πρακτικών του ICODL των 2009-2017, την ανάλυση των εργαλείων ανάλυσης, της μεθοδολογίας των άρθρων που δημοσιεύθηκαν στα πρακτικά του συνεδρίου, το δείγμα / πληθυσμό και την παρουσίαση της πορείας της εξέλιξης των ερευνητικών τάσεων για την Ανοικτή και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση μέσα στο χρόνο. Για να μελετήσουμε τα Συνέδρια ως μεθοδολογία χρησιμοποιήθηκε η θεμελιωμένη θεωρία και η ανάλυση του περιεχομένου. Το δείγμα της έρευνάς μας ήταν τα άρθρα των πρακτικών των Συνεδρίων του ICODL από το έτος 2009-2017 (5 Συνέδρια). Από την ανάλυση των συμπερασμάτων διακρίνεται ότι η θεματολογία σχετίζεται κυρίως με τα πεδία των ΤΠΕ και του Διαδικτύου. Επίσης, διαπιστώνουμε πως ως μεθοδολογία χρησιμοποιείται κυρίως η βιβλιογραφική επισκόπηση για Α μέρος και για το Β η μελέτη περίπτωσης. Συγχρόνως, καταγράφεται ότι στο Α μέρος το εργαλείο συλλογής των δεδομένων είναι κυρίως το ερωτηματολόγιο και ότι το δείγμα που υπερσχύει είναι οι φοιτητές του ΕΑΠ, ενώ στο Β μέρος ως εργαλείο χρησιμοποιούνται οι δραστηριότητες-το ηλεκτρονικό υλικό και το δείγμα αφορά μαθητές. Ακόμα, ως προς την εξελικτική πορεία των δεδομένων, αυτά εξελίσσονται σε βάθος χρόνου, όμως ενέχουν περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης.

Λέξεις – Κλειδιά: Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, διεθνή Συνέδρια ΑεξΑΕ, ICODL, πεδία-τάσεις διερεύνησης, μεθοδολογία-εργαλεία έρευνας-δείγμα, εξελικτική πορεία.

Εισαγωγή

Το θέμα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης έχει προκαλέσει στις μέρες μας ποικίλες συζητήσεις και θέτει πολλούς προβληματισμούς και ερωτήματα στους ερευνητές. Ο τύπος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και οι διαδικασίες της λειτουργίας της, ιδιαίτερα με την ωρίμανση των τεχνολογιών, έχει μεταστρέψει τον ρόλο της τα τελευταία χρόνια. Η ιδιαιτερότητα της μορφής αυτής της εκπαίδευσης συνδυάζεται με τη θεωρία και την εφαρμογή των μαθησιακών αποτελεσμάτων και της εφαρμογής των νέων τεχνολογιών (Moskal et al, 1997). Η επέκταση όμως της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης έχει ως αποτέλεσμα την εξάπλωση της έρευνας και των ερευνητικών προβληματισμών σχετικά με το επιστημονικό πεδίο της, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα την διερεύνηση του ερευνητικού τοπίου της ΑεξΑΕ υποδεικνύοντας έτσι τις βασικές εξελίξεις, τις διαγραφόμενες προκλήσεις και τις επερχόμενες τάσεις (Γκιόσος και συν, 2008). Έτσι λοιπόν, τίθεται ως ύψιστη σημασία να διερευνηθούν τα πεδία της ΑεξΑΕ (Lee, Driscoll, & Nelson, 2004) και να οριοθετηθεί η μελλοντική της πορεία. Εντούτοις, αν και στην Ελλάδα η ΑεξΑΕ γνωρίζει μια σημαντική ανάπτυξη τα τελευταία 20 περίπου χρόνια, η οποία συνδέεται άμεσα με την ίδρυση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, δεν έχει προσδιοριστεί εις βάθος η θεματολογία, η μεθοδολογία και τα πεδία προσανατολισμού υπό το πρίσμα των πρόσφατων εξελίξεων. Ένα γεγονός που εντείνει αυτό το καίριο ζήτημα είναι ότι δεν έχουν ερευνηθεί στην Ελλάδα οι τάσεις που αναδύονται ούτε έχει πραγματωθεί

κάποια μελέτη σχετική με τα πρακτικά των Συνεδρίων που αναφέρονται στην ΑεξΑΕ.

Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση των τάσεων του επιστημονικού χώρου της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης, των ερευνητικών πεδίων και του περιεχομένου των Συνεδρίων της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης (ICODL).

Τα ερευνητικά ερωτήματα της διπλωματικής εργασίας είναι τα ακόλουθα:

- 1) Ποια είναι η θεματολογία, τα πεδία προσανατολισμού και οι τάσεις διερεύνησης που καταγράφονται διαχρονικά στα πρακτικά των συνεδρίων του ICODL των ετών 2009-2017;
- 2) Ποια η μεθοδολογία, τα εργαλεία συλλογής και το δείγμα / πληθυσμός των δεδομένων που εντοπίζονται στα εν λόγω πρακτικά του ICODL των ετών 2009-2017;
- 3) Ποια είναι η εξελικτική πορεία των ερευνητικών τάσεων της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης στο πέρασμα του χρόνου με βάση τα πρακτικά του ICODL από το έτος 2009 έως το 2017;

Ο ρόλος και η σημασία των διεθνών συνεδρίων της εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης

Στην περίπτωση της ΑεξΑΕ, η συμβολή της μελέτης των συνεδρίων αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την κεκτημένη γνώση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, με στόχο τον προσδιορισμό των προβληματισμών που τίθενται επί του θέματος και την επιδίωξη διαμόρφωσης προτάσεων για την προώθηση της γνώσης. Η μελέτη των συνεδρίων, αν και δεν είναι ευρέως γνωστή ως μέθοδος διακατέχει μεγάλη σημασία, αφού αποτελεί καίριο παράγοντα διερεύνησης της ΑεξΑΕ και μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα "εργαλείο" που είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το πεδίο της ΑεξΑΕ, διότι εξυπηρετεί την διασαφήνιση των τάσεων της στο διεθνή τομέα. Έτσι λοιπόν, η επισκόπηση των πρακτικών των συνεδρίων συμβάλλει στην οριοθέτηση των εξελίξεων από ένα ευρύ φάσμα μελετών-ερευνών, όπου μέσω αυτών διαφαίνονται οι κατευθύνσεις, γενικότερα οι γνώσεις που δεσπόζουν και ειδικότερα οι αναστοχαστικές τάσεις, η πορεία της εξέλιξης στον τομέα της θεματολογίας και της μεθοδολογίας. Τα συνέδρια της ΑεξΑΕ έχουν ως σκοπό να συμβαδίζουν με τις κεντρικές τάσεις και την βασική τους φυσιογνωμία. Συγχρόνως, προσδιορίζουν ποιες είναι οι επερχόμενες εξελίξεις και ποιες είναι οι νέες προοπτικές. Κοινός τους στόχος είναι να προωθήσουν την εξελικτική πρόοδο της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Όπως καταλαβαίνουμε από τα παραπάνω τα συνέδρια προωθούν μια πολυφωνική διάσταση της μάθησης.

Τα συνέδρια της ΑεξΑΕ πραγματοποιούνται διεθνώς σε διαφορετικές χώρες. Οργανώνονται κάθε δυο ή τρία έτη και μελετούν ένα ευρύ φάσμα θεματολογίας. Το ICDE είναι ένα από τα πιο παλιά συνέδρια ιστορικά, το οποίο πραγματοποιείται σε διαφορετικές χώρες. Το 1938 όπου ξεκίνησε συμμετείχαν 87 αντιπρόσωποι από 5 χώρες, όμως σε βάθος χρόνου έφτασε το 2017 το 27^ο Συνέδριο, όπου συμμετείχαν 1400 αντιπρόσωποι από 95 χώρες αναδεικνύοντας κατ' αυτό τον τρόπο την δυναμική του και την ερευνητική του υπόσταση. Τα Συνέδρια της ΑεξΑΕ που εντάσσονται βάση της έδρας συντονισμού τους σε Ευρώπη, Αμερική και Αφρική έχουν μια μακρά ιστορία αφού έχουν ξεκινήσει να διοργανώνονται σχεδόν από την δεκαετία του 1980 και έπειτα, εν αντιθέσει με τα Συνέδρια της Ασίας, τα οποία έχουν αρχίσει να διοργανώνονται πολύ πρόσφατα, δηλαδή από το 2000 και έπειτα. Συγχρόνως, τα θέματα τα οποία υπερισχύουν σ' όλα τα Συνέδρια σχετίζονται με την τεχνολογία και ειδικότερα με την ηλεκτρονική μάθηση, τις τεχνολογικές εφαρμογές και τις καινοτόμες μεθόδους μάθησης. Συμπερασματικά, τα Συνέδρια μπορούν να βοηθήσουν στην εξαγωγή σοβαρών επιστημονικών πορισμάτων αφού στοχεύουν:

στην καλλιέργεια της εκπαίδευσης από απόσταση, στην πρόταση και δόμηση νέων μεθόδων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, καινοτόμων τρόπων διδασκαλίας και μάθησης, στις τεχνολογικές εφαρμογές, στις ηλεκτρονικές τάσεις, στην εξ αποστάσεως μάθηση, στην επιμόρφωση των εξ αποστάσεως διδασκόντων, στην αύξηση της υποστήριξης του φοιτητή για την απόκτηση γνώσης, στον προσδιορισμό των βασικών ζητημάτων που επηρεάζουν την εξ αποστάσεως μάθηση, στην παρουσίαση των νέων δεδομένων της ηλεκτρονικής μάθησης και της εκπαίδευσης και στην εύρεση λύσεων.

Μεθοδολογία της παρούσας έρευνας

Η παρούσα έρευνα μελετά τις εισηγήσεις των Συνεδρίων του ICODL των ετών 2009-2017. Συγκριμένα, μελετήσαμε τα πέντε Συνέδρια του ICODL (2009-2017) ξεχωριστά για το Α μέρος και τα Β μέρος με βάση τους τρεις άξονες που προσδιορίσαμε, οι οποίοι βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τα ερευνητικά ερωτήματα. Υλοποιήσαμε την έρευνα αφού στηριχθήκαμε στην θεμελιωμένη θεωρία, έτσι πραγματοποιήσαμε ποιοτική ανάλυση των στοιχείων, οριοθετήσαμε τις κατηγορίες και συγκεντρώσαμε τα δεδομένα των πρακτικών του ICODL (2009-2017). Δηλαδή, οι κατηγορίες μας δεν ήταν προκαθορισμένες αλλά υπήρξε ένας συνεχής επαναπροσδιορισμός των κατηγοριών μέχρι την ολοκλήρωση της έρευνας. Ειδικότερα, από την αρχή της μελέτης επεξεργαστήκαμε συστηματικά τα δεδομένα των Συνεδρίων του ICODL χωρίς να πραγματοποιήσουμε μια αυστηρή κωδικοποίηση. Δηλαδή, ακολουθήσαμε την επαγωγική μέθοδο και αφού συγκεντρώσαμε τα στοιχεία της έρευνάς μας και τα επεξεργαστήκαμε συνεχώς, καταλήξαμε σε συμπεράσματα.

Οι άξονες που δημιουργήσαμε είναι οι εξής: 1^{ος}) Η θεματολογία, τα πεδία προσανατολισμού και οι τάσεις διερεύνησης των συνεδρίων του ICODL των ετών 2009-2017, 2^{ος}) Η μεθοδολογία, τα εργαλεία συλλογής και το δείγμα / πληθυσμός των δεδομένων που εντοπίζονται στα εν λόγω πρακτικά του ICODL των ετών 2009-2017, 3^{ος}) Η εξελικτική πορεία των ερευνητικών τάσεων της ΑεξΑΕ στο πέρασμα του χρόνου με βάση τα πρακτικά του ICODL για τα έτη 2009-2017. Η κατηγορία που δημιουργήθηκε για τον πρώτο άξονα και αφορά το Α και το Β μέρος των πρακτικών είναι: οι θεματικές των Συνεδρίων του ICODL των ετών 2009-2017, ενώ οι κατηγορίες που αφορούν τον δεύτερο άξονα και συγκεκριμένα το Α και Β μέρος των πρακτικών είναι: η μεθοδολογία των Συνεδρίων του ICODL των ετών 2009-2017, τα εργαλεία της συλλογής των Συνεδρίων του ICODL των ετών 2009-2017, το δείγμα / ο πληθυσμός της έρευνας των Συνεδρίων του ICODL των ετών 2009-2017. Για το τρίτο άξονα δεν αναπτύξαμε κάποια κατηγορία διότι σχετίζεται μόνο με την σύγκριση των δεδομένων των Α μερών των πρακτικών των Συνεδρίων μεταξύ τους και αντίστοιχα των Β. Συνολικά μελετήθηκαν για το Α μέρος των ετών 335 άρθρα και 4163 σελίδες, ενώ για το Β μέρος των ετών 187 άρθρα και 1610 σελίδες.

Αρχικά, αφού πραγματοποιήθηκε επεξεργασία και εξέταση των εν λόγω πρακτικών, έπειτα ορίστηκαν οι κατηγορίες, οι μονάδες καταγραφής τους και ύστερα κωδικοποιήθηκαν τα δεδομένα και ομαδοποιήθηκαν ταξινομημένα μέσω μιας συνεχούς διαδικασίας διαμόρφωσής τους. Έτσι, αναδύθηκε ένα σταδιακό σύνολο ενεργειών που επεξήγησε το βασικό μας ζήτημα και συνέβαλε στην πραγματοποίηση του σκοπού (Creswell, 2011). Καίρια χαρακτηριστικά της θεμελιωμένης θεωρίας, η οποία αποτελεί μια επαγωγική μέθοδο, είναι η συγκέντρωση των στοιχείων, η ανάλυσή τους, η σκιαγράφηση των κωδίκων και των κατηγοριών που προκύπτουν, αλλά και η διατύπωση της θεωρητικής προσέγγισης που αναδεικνύεται (Charmaz, 1995).

Η παρούσα έρευνα στοχεύει στην εξαγωγή επιστημονικών πορισμάτων με βάση την ανάλυση τριών σταδίων. Τα πεδία αυτά, αποτελούν βασικές τεχνικές ανάλυσης για την ποιοτική έρευνα, με σκοπό την κωδικοποίηση και την κατηγοριοποίηση του υλικού που μελετήθηκε (Robson, 2010): 1) την ανοιχτή κωδικοποίηση, όπου τίθενται οι εννοιολογικές κατηγορίες του υπό εξέταση θέματος. Δηλαδή, η κωδικοποίηση αυτή αφορά τον σχηματισμό των κατηγοριών που εντοπίστηκαν, καθώς και τον προσδιορισμό των ιδιοτήτων των δεδομένων και των διαστάσεων του υλικού που συλλέχθηκε. Σ' αυτό το στάδιο ουσιαστικά, πραγματοποιήσαμε μια αρχική κωδικοποίηση – ταξινόμηση, όπου σχηματίσαμε τις κατηγορίες – έννοιες με βάση τις σημειώσεις που κρατήσαμε, 2) την αξονική κωδικοποίηση, όπου συνδέθηκαν αυτές οι κατηγορίες με τα υπό εξέταση Συνέδρια της ΑεξΑΕ. Σε αυτό το στάδιο πραγματοποιήθηκε η επιλογή και η καταγραφή των κατηγοριών, η ομαδοποίησή τους και η συσχέτιση των κατηγοριών μεταξύ τους. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε και καταγραφή σημειώσεων, 3) την επιλεκτική κωδικοποίηση, η οποία δίνει έμφαση στην βασική πτυχή του θέματος, αναλύοντας τους άξονες και τις υποκατηγορίες του θέματος που εντοπίστηκαν από την αποδελτίωση του υλικού. Σ' αυτό το στάδιο, πραγματοποιήσαμε ανάλυση των συμπερασμάτων και των ερμηνειών από την αποδελτίωση των δεδομένων. Έτσι, οικοδομήθηκε το υλικό που αποτελεί τον συνδετικό κρίκο των κατηγοριών και της θεωρίας.

Ειδικότερα, σχετικά με την θεματολογία των εισηγήσεων ξεκινήσαμε με την αναλυτική και συστηματική καταγραφή όλων των θεμάτων και την συλλογή των δεδομένων που εντοπίσαμε σε κάθε τεύχος χωριστά ανά Α και Β μέρη κάθε έτους. Αφού μελετήσαμε τα άρθρα κάθε τεύχους, κρατήσαμε σημειώσεις και αναπτύξαμε τις αρχικές κατηγορίες, οι οποίες κατά την πορεία της εξέλιξης της έρευνας επεξεργάστηκαν συνεχώς και επαναπροσδιορίστηκαν με βάση τα δεδομένα που εντοπίσαμε. Οι αρχικοί κώδικες, όμως άλλαξαν κατά την εξέλιξη της έρευνας. Δηλαδή, επαναπροσδιορίσαμε τρεις φορές τις κατηγορίες μας κατά την διάρκεια της εξέλιξης της έρευνας. Συγκεκριμένα, για τις θεματικές των εισηγήσεων στο Α μέρος των ετών αρχικά οι κατηγορίες μας ήταν δεκαέξι, έπειτα έγιναν έντεκα και στο τέλος δέκα, ενώ στο Β μέρος οι θεματικές των εισηγήσεων που αρχικά προέκυψαν ήταν 19, έπειτα μειώθηκαν στις δεκατρείς και τέλος έμειναν δώδεκα. Ελάχιστες από τις κατηγορίες διατηρήθηκαν από την αρχή μέχρι το τέλος ενώ οι περισσότερες προσδιορίστηκαν εκ νέου πολλές φορές. Για να πραγματοποιηθεί επιτυχώς αυτή η διαδικασία κρατήθηκαν σημειώσεις. Συγχρόνως, αναπτύξαμε λίστες ελέγχου, στις οποίες συμπεριλάβαμε τα θέματα, τις λέξεις-κλειδιά, αναγράψαμε τα έτη των Συνεδρίων και το μέρος που εντοπίστηκαν (Α, Β), ενώ τέλος προσδιορίσαμε κάποια σχόλια και παρατηρήσεις. Αφού ομαδοποιήσαμε τα δεδομένα, στο τέλος με βάση τις κατηγορίες που αναδείχθηκαν, σχολιάσαμε συνολικά τα ευρήματα. Ως προς την μεθοδολογία, τα εργαλεία συλλογής και το δείγμα σύμφωνα τους εισηγητές του ICODL συλλέξαμε τα δεδομένα μέσω σημειώσεων και κινηθήκαμε επαγωγικά χωρίς να θεωρήσουμε τα στοιχεία δεδομένα και προκαθορισμένα. Σχετικά με το δείγμα / πληθυσμό διαμορφώσαμε λίστα που περιείχε το μέρος (Α, Β), το έτος που εντοπίστηκε και κάποια σχόλια.

Έπειτα, από την ολοκλήρωση της κωδικοποίησης, μελετήθηκε η εξέλιξη των ερευνητικών τάσεων της Α εξ ΑΕ με βάση την μεθοδολογία ανάλυσης περιεχομένου και τα στοιχεία που προήλθαν από τα πρακτικά (2009-2017) σχολιάστηκαν συνολικά. Η ανάλυση περιεχομένου ταξινομεί το υλικό με τη βοήθεια των λέξεων-κλειδιών, των φράσεων και κάθε γραμμής του υλικού, προσδιορίζοντας την ανάλυση σε πεδία. Ενοποιεί, δηλαδή, τις ενότητες του κειμένου με κώδικες. Μέσω της μελέτης και του

σχολιασμού αυτών των κωδίκων, πραγματοποιούνται συσχετίσεις με τα θεωρητικά ευρήματα κι έτσι δημιουργούνται νέες θεωρητικές προσεγγίσεις (Κυριαζή, 1998). Για να εξασφαλίσουμε την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της ερευνητικής μελέτης, συλλέξαμε αναλυτικά, συντονισμένα-συστηματικά τα στοιχεία, οργανώσαμε τα δεδομένα μας και κάναμε μια πρώτη κατηγοριοποίηση ώστε να έχουμε μια αρχική συνολική εικόνα. Έπειτα, επανεξετάσαμε τα δεδομένα και ήρθαμε σε επαφή με κάποια κενά που είχαν προκύψει. Έτσι, αφού διαπιστώσαμε τις ελλείψεις και τα λάθη που είχαν γίνει και τα διορθώσαμε, προχωρήσαμε μετέπειτα σε μια δεύτερη κατηγοριοποίηση και έπειτα σε μια τρίτη. Επίσης, με δεδομένο το γεγονός του μεγάλου όγκου του υλικού που είχαμε να κατηγοριοποιήσουμε ακολουθήσαμε μια συνεχή διαδικασία επαναπροσδιορισμού των κατηγοριών για να είμαστε απόλυτα σίγουροι και προσπελάσαμε-ελέγξαμε τα άρθρα που ανήκουν στις εκάστοτε κατηγορίες Τέλος, καθ' όλη τη διάρκεια της κωδικοποίησης υπήρξε μια συνεχή αλληλεπίδραση της ερευνήτριας με τα δεδομένα και δεν προβάλλαμε κάποιες προκαθορισμένες κατηγορίες (Robson, 2010).

Αποτελέσματα της παρούσας έρευνας

Θεματολογία των εισηγήσεων του ICODL (2009-2017)

Στον πίνακα 1 παρουσιάζονται οι θεματικές του Α μέρους των συνεδρίων (2009-2017) σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL.

Πίνακας 1 Οι θεματικές των συνεδρίων σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-

ΕΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	2009	2011	2013	2015	2017	Σύνολο
ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΕΜΑΤΩΝ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ. Αρθ
MOOCs	0	0	0	1	4	5
Μηχανισμοί υποστήριξης φοιτητών	7	10	13	8	9	47
ΤΠΕ-Διαδίκτυο	16	23	33	23	18	113
Διάφορες μορφές εκπαίδευσης	8	11	13	6	6	44
Αειφόρος ανάπτυξη εκπαίδευσης	1	0	0	1	3	5
Επιμόρφωση	5	3	4	3	6	21
Μεθοδολογία-αποτελεσματικότητα-αξιολόγηση μάθησης	9	19	18	11	26	83
Ολική Ποιότητα στην εκπαίδευση	1	1	1	2	2	7
Ψυχολογία και εξ αποστάσεως εκπαίδευση	0	1	0	4	1	6
Αξιολόγηση	0	0	0	0	3	3
Σύνολο	47	68	83	59	78	334

2017 (Α μέρος)

Η θεματική που αναδεικνύεται έντονα είναι οι ΤΠΕ-Διαδίκτυο, προσδιορίζοντας έτσι ότι η διεθνής ταυτότητα της θεματολογίας των Συνεδρίων έχει εξελιχθεί στο πέρασμα του χρόνου από τις σύγχρονες τάσεις του διαδικτυακού τομέα, με βάση τις οποίες συμβαδίζει και αναπροσαρμόζεται. Έπονται οι θεματικές μεθοδολογία-αποτελεσματικότητα-αξιολόγηση της μάθησης και μηχανισμοί υποστήριξης των φοιτητών. Ωστόσο, για τις υπόλοιπες θεματικές εκδηλώνεται περιστασιακό

ενδιαφέρον. Συγκεκριμένα, η ολική ποιότητα είναι ένα νέο πεδίο, ενώ η αειφόρος ανάπτυξη εντάσσεται στο πεδίο της εκπαίδευσης και θεωρείται αποδεκτή.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι θεματικές για το Β μέρος των πρακτικών σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL για τα έτη 2009-2017.

ΕΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	2009	2011	2013	2015	2017	Σύνολο
ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΕΜΑΤΩΝ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ. αρθ
MOOCs	0	0	0	0	2	2
Erasmus	0	0	0	0	1	1
Μελέτη υλικού	0	0	0	0	2	2
Μηχανισμοί υποστήριξης φοιτητών	3	2	9	4	6	24
ΤΠΕ-Διαδίκτυο	16	10	23	12	6	67
Διάφορες μορφές εκπαίδευσης	5	3	10	1	1	20
Επιμόρφωση	4	0	7	1	3	15
Μεθοδολογία-αποτελεσματικότητα-αξιολόγηση μάθησης	8	10	15	0	1	34
Ολική Ποιότητα στην εκπαίδευση	0	0	0	0	3	3
Ψυχολογία και εξ αποστάσεως εκπαίδευση	0	0	0	1	1	2
Αξιολόγηση	0	1	1	1	0	3
Ψηφιοποίηση υλικού-Ηλεκτρονικοί τρόποι διδασκαλίας	0	0	0	0	14	14
Σύνολο	36	26	65	20	40	187

Πίνακας 2 Οι θεματικές των συνεδρίων σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Β μέρος)

Σε σχέση με το Α μέρος η κατηγορία αειφόρος ανάπτυξη της εκπαίδευσης δεν εντοπίζεται αλλά προστίθενται οι κατηγορίες ψηφιοποίηση υλικού-ηλεκτρονικοί τρόποι διδασκαλίας, μελέτη υλικού και Erasmus. Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι η θεματική ΤΠΕ-Διαδίκτυο συγκεντρώνει τις περισσότερες μελέτες. Αυτό ερμηνεύεται από την εστίαση της έρευνας και το κύρος που έχουν αναδείξει οι τεχνολογικές καινοτομίες στον κλάδο της ΑεξΑΕ. Συγχρόνως, αναδεικνύεται η κατηγορία μεθοδολογία-αποτελεσματικότητα-αξιολόγηση της μάθησης λόγω της σύνδεσης της ΑεξΑΕ με την πρακτική εφαρμογή της. Ακόμα, η θεματική μηχανισμοί υποστήριξης των φοιτητών αναπτύσσεται σταθερά. Αίσθηση προκαλεί η κατηγορία ψηφιοποίηση

υλικού-ηλεκτρονικοί τρόποι διδασκαλίας, αποτελώντας νέα τάση. Οι υπόλοιπες θεματικές προσελκύουν ελάχιστα τους ερευνητές.

Μεθοδολογία σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL (2009-2017)

Ακολουθεί ο πίνακας 3 που μας προσδιορίζει την μεθοδολογία σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL για τα Α μέρη των ετών 2009-2017.

ΕΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	2009	2011	2013	2015	2017	Σύνολο
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	
Ποιοτική	6	8	15	8	15	52
Ποσοτική	14	16	22	14	19	85
Μικτή	3	3	8	10	2	26
Βιβλιογραφική επισκόπηση	17	16	27	15	28	103
Μελέτη περίπτωσης	6	24	10	9	11	60
Έρευνα δράσης	1	1	1	3	3	9
Σύνολο	47	68	83	59	78	335

Πίνακας 3 Η μεθοδολογία σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Α μέρος)

Το είδος της ερευνητικής μεθοδολογίας που χρησιμοποιείται περισσότερο είναι η βιβλιογραφική ανασκόπηση. Η παρατήρηση αυτή συνδέεται με το στοιχείο ότι οι περισσότερες μελέτες αφορούν θεωρητικά κείμενα.

Εν συνεχεία, προβάλλουμε τον πίνακα 4 που αφορά την μεθοδολογία σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Β μέρος).

ΕΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	2009	2011	2013	2015	2017	Σύνολο
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	
Ποιοτική	3	2	3	0	5	13
Ποσοτική	4	2	11	3	4	24
Μικτή	0	1	2	1	2	6
Βιβλιογραφική επισκόπηση	2	1	6	2	1	12
Μελέτη περίπτωσης	26	19	34	13	13	105
Έρευνα δράσης	1	1	9	1	16	28
Σύνολο	36	26	65	20	40	187

Πίνακας 4 Η μεθοδολογία σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Β μέρος)

Την πρώτη θέση κατέχει η μελέτη περίπτωσης, δεδομένο το οποίο συγκλίνει με το γεγονός ότι αυτά τα άρθρα είναι κατανοημένα στα Β μέρη, όπου μελετώνται πρακτικές εφαρμογές, εκπαιδευτικές εφαρμογές και περιγραφικά κείμενα.

Εργαλεία συλλογής σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL (2009-2017)

Παρακάτω παρουσιάζουμε τον πίνακα 5 όπου σχετίζεται με τα εργαλεία συλλογής σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Α μέρος).

ΕΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	2009	2011	2013	2015	2017	Σύνολο
ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.αρθ	Αρ.άρθ	
Ερωτηματολόγιο	17	20	29	28	28	122
Συνέντευξη	7	11	21	17	15	71
Δραστηριότητες- ηλεκτρονικό υλικό	2	8	2	4	5	21
Συνδυασμός εργαλείων (παρατήρηση, γραπτά μαθητών, ημερολόγιο)	0	0	0	0	1	1
Συνδυασμός εργαλείων (συνέντευξη, έγγραφα, παρατήρηση)	2	0	0	0	0	2
Ημερολόγιο	0	0	0	1	3	4
Συζήτηση	1	0	1	3	0	5
Ομάδα	0	1	2	0	0	3
Παρατήρηση	0	0	5	7	1	13
Σύνολο	29	40	60	60	53	242

Πίνακας 5 Τα εργαλεία συλλογής σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Α μέρος)

Είναι εμφανές ότι το ερωτηματολόγιο χρησιμοποιείται επί το πλείστον διαγράφοντας αυξανόμενη πορεία, δεδομένο που συνδέεται ίσως με τη εύκολη χρήση του από τους ερευνητές και την προτίμηση των ερευνητών στις εμπειρικές μελέτες.

Έπειτα, παραθέτουμε τον πίνακα 6 που αφορά τα εργαλεία συλλογής σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Β μέρος).

ΕΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	2009	2011	2013	2015	2017	Σύνολο
ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	
Ερωτηματολόγιο	4	6	13	4	8	35
Συνέντευξη	1	1	5	0	14	21
Δραστηριότητες- ηλεκτρονικό υλικό	17	9	20	6	14	66
Συνδυασμός μεθόδων (παρατήρηση, γραπτά μαθητών, ημερολόγιο)	0	0	0	0	0	0

Συνδυασμός μεθόδων (συνέντευξη, έγγραφα, παρατήρηση)	0	0	0	0	0	0
Συνδυασμός εργαλείων (ημερολόγιο, ζωγραφίες, συνεντεύξεις)	0	1	0	0	0	1
Ημερολόγιο	0	0	0	0	0	0
Ομάδα	0	2	0	0	2	4
Πείραμα	0	1	0	0	0	1
Συζήτηση	0	2	0	0	1	3
Παρατήρηση	2	0	0	1	0	3
Σύνολο	24	22	38	11	39	134

Πίνακας 6 Τα εργαλεία συλλογής σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (B μέρος)

Κυρίαρχο ρόλο κατέχει το εργαλείο δραστηριότητες-ηλεκτρονικό υλικό, διότι προβάλλονται πρακτικά ζητήματα, καλές πρακτικές, πρακτικές εφαρμογές, εκπαιδευτικές δραστηριότητες και εντοπίζεται κυρίως στις μελέτες περίπτωσης και στις έρευνες δράσης.

Δείγμα / πληθυσμός σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL (2009-2017)

Ακολουθεί ο πίνακας που προβάλλει το δείγμα / πληθυσμό σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Α μέρος).

ΕΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	2009	2011	2013	2015	2017	Σύνολο
ΔΕΙΓΜΑ / ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	
(ΣΕΠ	3	5	8	6	5	27
	(2 ΕΑΠ)	(3 ΕΑΠ)	(6 ΕΑΠ)	(5 ΕΑΠ)	(3 ΕΑΠ)	
Φοιτητές	18	15	18	14	22	87
	(0 ΕΑΠ)	(7 ΕΑΠ)	(13 ΕΑΠ)	(5 ΕΑΠ)	(8 ΕΑΠ)	
Μαθητές	3	8	10	11	8	40
Εκπαιδευτικοί (1ας και 2ας)	5	11	4	14	13	47
Εργαζόμενοι	2	3	5	2	1	13
Σχεδιαστές ψηφιακών μαθημάτων	0	0	0	0	1	1

Εκπαιδευτές ηλεκτρονικών Μαθημάτων	0	1	0	0	0	1
Εκπαιδευτές ενηλίκων	1	1	3	1	0	6
Πολιτισμικοί διαμεσολαβητές	0	1	0	0	0	1
Συντονιστής ΘΕ ΕΑΠ	0	0	1	0	2	3
Κάτοικοι	0	0	0	0	1	1
Πρόσφυγες	0	0	0	0	1	1
Δημιουργοί εκπαιδευτικού υλικού	0	0	1	0	0	1
Διευθυντές	0	0	0	3	0	3
Ειδικοί αξιολογητές	0	0	0	0	1	1
Σύνολο	32	45	50	51	55	234

Πίνακας 7 Το δείγμα / πληθυσμός σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Α μέρος)

Ο μεγαλύτερος αριθμός δείγματος / πληθυσμού προέρχεται από τα προγράμματα σπουδών του ΕΑΠ λόγω της σχέσης του με την ΑεξΑΕ. Ακολουθεί το δείγμα των εκπαιδευτικών και των μαθητών που συγκεντρώνει λίγες αναφορές αφού δεν χορηγούνται εύκολα άδειες από το ΙΕΠ. Τα υπόλοιπα δείγματα εντοπίζονται ελάχιστα. Ακόμα, πρέπει να τονιστεί ότι το δείγμα των ΣΕΠ αν και συγκεντρώνει ελάχιστες αναφορές, προέρχεται από το ΕΑΠ.

Παρακάτω παραθέτουμε τον πίνακα που αναγράφει το δείγμα / το πληθυσμό σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (Β μέρος).

ΕΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	2009	2011	2013	2015	2017	Σύνολο
ΔΕΙΓΜΑ / ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	Αρ. αρθ	
ΣΕΠ	2 (1 ΕΑΠ)	1	0	0	1 (ΕΑΠ)	4
Φοιτητές	11	8 (2 ΕΑΠ)	8 (3 ΕΑΠ)	2 (1ΕΑΠ)	8 (4 ΕΑΠ)	37
Μαθητές	7	8	20	8	10	53
Εκπαιδευτικοί	5	1	11	2	9	28
Εργαζόμενοι	4	1	5	1	0	11

Γονείς	1	0	0	0	0	1
Πρόσφυγες	0	0	0	0	1	1
Μετανάστες/άνεργου/ Πρώην χρήστες	1	0	0	0	0	1
Κάτοικοι	0	1	0	0	0	1
Σύνολο	31	20	44	13	29	137

Πίνακας 8 Το δείγμα / πληθυσμός σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL των ετών 2009-2017 (B μέρος)

Το δείγμα / πληθυσμός που υπερिशύει είναι οι μαθητές, δεδομένο που σχετίζεται με τις μελέτες περίπτωσης και τις έρευνες δράσης στις οποίες εντοπίζεται, κυρίως σε επίπεδο τάξης. Ακολουθεί το δείγμα των φοιτητών που προέρχεται από συμβατικά πανεπιστήμια, στοιχείο που ίσως συσχετίζεται με τους ερευνητές. Τα υπόλοιπα δείγματα δεν συγκεντρώνουν πολλές αναφορές. Ειδικότερα, το δείγμα των ΣΕΠ συναντάται ελάχιστα και συνδέεται με την ΑεξΑΕ.

Εξελικτική πορεία των δεδομένων

Θεματολογία, μεθοδολογία, εργαλεία έρευνας, δείγμα / πληθυσμός των εισηγήσεων σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL (Α μέρη των ετών 2009, 2011, 2013, 2015, 2017)

Κατανοούμε πως όλες οι θεματικές είναι σχετικές με την ΑεξΑΕ, ακόμα και η θεματική αιφόρος ανάπτυξη της εκπαίδευσης, διότι αναφέρεται στο εκπαιδευτικό πλαίσιο. Οι θεματικές που προβάλλονται είναι οι ΤΠΕ-Διαδίκτυο, η μεθοδολογία-αποτελεσματικότητα-αξιολόγηση και οι μηχανισμοί υποστήριξης των φοιτητών. Ακόμα, αν και οι υπόλοιπες κατηγορίες δεν ερευνώνται πολύ, εντούτοις "κρύβουν" πολλά πεδία αδιερεύνητα. Επίσης, η βιβλιογραφική επισκόπηση μονοπωλεί διαχρονικά λόγω των θεωρητικών ερευνών. Επιπλέον, στα Α μέρη υπάρχουν άρθρα που θα έπρεπε να είχαν ενταχθεί στα Β μέρη (πρακτικές εφαρμογές). Συγχρόνως, προκύπτει πως η χρήση του ερωτηματολογίου σε έρευνες είναι προτιμητέα. Επιπρόσθετα, αυτό που αναδεικνύεται ως δείγμα είναι οι φοιτητές του ΕΑΠ, υποδεικνύοντας ότι συνδέονται αποκλειστικά με την ΑεξΑΕ.

Θεματολογία, μεθοδολογία, εργαλεία έρευνας, δείγμα / πληθυσμός των εισηγήσεων σύμφωνα με τους εισηγητές του ICODL (Β μέρη των ετών 2009, 2011, 2013, 2015, 2017)

Η θεματική ΤΠΕ-Διαδίκτυο εξελίσσεται όλο και περισσότερο, διότι τα πεδία που αναλύονται διαφέρουν σε κάθε Συνέδριο, δείχνοντας πως η θεματολογία αλλάζει και συμβαδίζει με τις νέες τάσεις της ΑεξΑΕ. Τα πεδία της ακολουθούν κατά πόδας το ανεπτυγμένο θεματικό πλαίσιο που έχει μετασχηματιστεί άρδην. Ύστερα, οι θεματικές μεθοδολογία-αποτελεσματικότητα-αξιολόγηση της μάθησης και μηχανισμοί υποστήριξης των φοιτητών μελετούν διαχρονικά τα πεδία. Ακόμα, εντοπίζονται κατηγορίες, όπου τα πεδία τους δεν έχουν ερευνηθεί αρκετά, όμως προβάλλουν διαφοροποιημένες τάσεις. Επιπλέον, η μεθοδολογία που κυριαρχεί είναι η μελέτη περίπτωσης, δεδομένο που συσχετίζεται με το γεγονός ότι εξετάζουμε τα Β μέρη των πρακτικών (πρακτικές εφαρμογές, περιγραφικά κείμενα). Ωστόσο, εντοπίζονται πρωτότυπες επιστημονικές έρευνες και θεωρητικά κείμενα, δεδομένο που υποδεικνύει ότι αυτές οι δημοσιεύσεις θα έπρεπε να ήταν στα Α μέρη. Επίσης, ως εργαλείο κυριαρχούν οι δραστηριότητες-ηλεκτρονικό υλικό, εύρημα που σχετίζεται

απόλυτα με ορισμένα πρακτικά ζητήματα (εφαρμογές, καλές πρακτικές, εκπαιδευτικές δραστηριότητες), ενώ το δείγμα που εντοπίζεται κυριότερα είναι οι μαθητές (σε μελέτες περίπτωσης και λιγότερο σε έρευνες δράσης).

Πορίσματα – Συμπεράσματα της παρούσας έρευνας - Συζήτηση

Τα πεδία διερεύνησης όλων των κατηγοριών δεν μένουν στατικά αφού από Συνέδριο σε Συνέδριο εντοπίζονται πολλές αλλαγές σ' αυτά προσδιορίζοντας την εξελικτική πορεία των τάσεων που συνεχώς μεταβάλλονται διαχρονικά (Ritzhaupt et all, 2010), δεδομένο το οποίο μας προσδιορίζει ότι μέσω του ICODL καταγράφονται οι συνεχείς αναπροσαρμογές της ΑεξΑΕ. Αυτό το εύρημα ερμηνεύεται από το γεγονός ότι οι θεματικοί άξονες των Συνεδρίων δεν λειτουργούν δεσμευτικά, δίνοντας έτσι την δυνατότητα στους ερευνητές να αναπτύξουν διάφορα πεδία. Ύστερα, κάθε Συνέδριο δεν έχει τον ίδιο κεντρικό θεματικό άξονα, έτσι οι τάσεις διερεύνησης μεταβάλλονται συνεχώς. Ακόμα, τα πεδία της διερεύνησης σχετίζονται με τις εκάστοτε τάσεις της κάθε εποχής, οι οποίες δεν μένουν στατικές. Συγχρόνως, το συγκεκριμένο Συνέδριο οργανώθηκε το 2001, όπου η ΑεξΑΕ παρουσίαζε επιστημονική ανάπτυξη, με αποτέλεσμα οι τάσεις διερεύνησης από κει και ύστερα τείνουν να μην εστιάζουν στα ίδια πεδία αλλά να αλλάζουν. Ακόμα, το Συνέδριο είναι διεθνές και υπάρχουν και ξένοι εισηγητές που μπορεί να προβάλλουν κάποιες ενδιαφέρουσες τάσεις αλλά και οι συγγραφείς με βάση την επαγγελματική τους ιδιότητα πιθανόν ερευνούν διάφορα θέματα της ΑεξΑΕ. Επιπρόσθετα, κατανοούμε πως οι κατηγορίες των θεμάτων αναδεικνύουν τις ερευνητικές και επιστημονικές τάσεις που εντοπίζονται είτε δίνοντας έμφαση σε πτυχές που αναπτύσσονται είτε υπογραμμίζοντας την ανάγκη μελέτης κάποιων θεματικών, στις οποίες δεν έχει προσηλωθεί ακόμα επαρκής ερευνητικός προβληματισμός. Αυτό που αξίζει να τονίσουμε είναι πως ο αριθμός των θεματικών για τα Α μέρη διαφέρει από το Β λόγω των πρακτικών θεμάτων-καλών πρακτικών και των περιγραφικών κειμένων που εντοπίζονται.

Σχετικά με την θεματολογία διακρίνεται πως ενυπάρχει μια έντονη τάση ερευνητικής μελέτης των θεματικών πεδίων, που είναι σχετικά με την κατηγορία ΤΠΕ-Διαδίκτυο. Άρα, διαφαίνεται πως το ενδιαφέρον των μελετητών αφορά κατά κύριο λόγο την μελέτη της σχέσης των ΤΠΕ και του διαδικτύου με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση και πως αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί (Χριστοδούλου, 2014 · Αναστασιάδης, 2014). Έχει διαπιστωθεί λοιπόν σε ανάλογες μελέτες η σημαντικότητα της χρήσης των Τεχνολογιών στο περιβάλλον της ΑεξΑΕ (Rourke & Szabo, 2002) και η ανάδειξη των τεχνολογικών δεδομένων στο ερευνητικό πλαίσιο της (Zhao et all, 2005 · Zawacki – Richter et all, 2009· Schlosser & Simonson, 2010 · Λιοναράκης & Παπαδημητρίου, 2005· Μανούσου & Χαρτοφύλακα, 2011 · Λιοναράκης και συν, 2018). Αντίστοιχες διαπιστώσεις υποδεικνύουν ότι η έρευνα για την ΑεξΑΕ πλέον έχει ως επίκεντρό της την τεχνολογία, η οποία αποτελεί το πιο μελετημένο θέμα (Zawacki – Richter, 2009 · Bozkurt, Akgun – Ozbek et all, 2015), τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις νέες προκλήσεις που συνεχώς προσδιορίζονται (Lee et all, 2004 · Zawacki – Richter et all, 2017· Κίτσιου, 2011 · Αποστολίδου, 2011 · Μανούσου & Χαρτοφύλακα, 2011). Κάνοντας σύγκριση στα ερευνητικά στοιχεία και στα βιβλιογραφικά δεδομένα, προκύπτει πως το δεδομένο της τεχνολογίας είναι ίσως ο πιο βασικός παράγοντας για την επιτυχή εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (Shih, 2002). Σύμφωνα με τους Garrison & Shale (1987) η έντονη εξελικτική πορεία των μέσων της τεχνολογίας έχει δημιουργήσει μεγάλες μεταβολές στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (όπως αναφέρεται στο Λιοναράκη, 2006 · Kolbe & Bunker, 1997 · Zawacki - Richter & Prummer, 2010). Ένα δεδομένο που εξηγεί τα παραπάνω είναι ότι η εστίαση της έρευνας έχει συνδεθεί μ' αυτή την θεματική καθώς οι μεταβολές στην έμφαση των

τάσεων της θεματολογίας της ΑεξΑΕ έχουν αναπροσαρμοστεί λόγω των αλματωδών εξελίξεων. Επίσης, πολλοί εισηγητές ίσως έχουν σχέση με τον χώρο της πληροφορικής και θέλουν να αναδείξουν τις έρευνές τους ενώ φαίνεται πως το τεχνικό πλαίσιο της μάθησης είναι επικρατέστερο για μελέτη. Επιπρόσθετα, αυτή η έντονη ερευνητική προσήλωση στις ΤΠΕ ερμηνεύεται από την έμφαση που δίνεται σ' αυτά τα πεδία, όπως στον κεντρικό άξονα του Συνεδρίου (2015) αλλά και στους θεματικούς άξονες των Συνεδρίων, εκ των οποίων πολλοί αφορούν τις ΤΠΕ και τις τεχνολογικές εφαρμογές.

Άλλη μια κατηγορία στην οποία δόθηκε μεγάλη ερευνητική έμφαση είναι η μεθοδολογία-αποτελεσματικότητα-αξιολόγηση της μάθησης, εύρημα το οποίο εντοπίζεται σε ανάλογες μελέτη του εξωτερικού (Zhao et all, 2005 · Zawacki – Richter et all, 2009) και υποδεικνύει ότι οι αυξανόμενες απαιτήσεις που αφορούν τον μαθησιακό τομέα σχετίζονται με τους τρόπους μάθησης και την αποτελεσματικότητα και αξιολόγησή της (Lionarakis, 2003). Το συμπέρασμα αυτό συνδέεται άμεσα με την σχέση που υπάρχει μεταξύ της ΑεξΑΕ, των διαδικασιών εφαρμογής της και της εκπαιδευτικής πρακτικής. Ενδεχομένως αυτό να έχει να κάνει και με το γεγονός ότι η μεθοδολογία της ΑεξΑΕ και οι εκπαιδευτικές πρακτικές δεν μένουν στάσιμες αλλά εξελίσσονται για να μπορούν να επιτυγχάνονται οι διδακτικοί στόχοι. Ακόμα, η κατηγορία μηχανισμοί υποστήριξης των φοιτητών εκδηλώνει μια σταθερή ερευνητική διάσταση και προβάλλονται ιδιαίτερα ενδιαφέροντα πεδία, τα οποία αναδεικνύουν την άμεση εξελικτική πορεία του πεδίου (Λιοναράκης & Παπαδημητρίου, 2005· Zawacki - Richter et all, 2017). Ίσως, αυτό το δεδομένο έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι φοιτητές της ΑεξΑΕ συναντούν πολλές δυσκολίες. Συγχρόνως, καταγράφονται πολλές κατηγορίες θεμάτων, όπως της ολικής ποιότητας, της ψυχολογίας και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, της αξιολόγησης και της επιμόρφωσης, στις οποίες δεν φαίνεται να έχει δοθεί το ανάλογο ενδιαφέρον από τους μελετητές, χαρακτηριστικό που επιβεβαιώνεται από την βιβλιογραφία (Zawacki – Richter, 2009). Ειδικότερα, η κατηγορία της ολικής ποιότητας εμφανίστηκε στο πεδίο δυναμικά τα τελευταία έτη και μάλιστα έχει μελετηθεί και σε διδακτορικό επίπεδο. Άλλο ένα πεδίο, στο οποίο δεν δίνεται το ανάλογο ενδιαφέρον είναι τα moocs, των οποίων η τάση εξασθενεί (Bozkurt, Akgun – Ozbek et all, 2015). Αυτές οι αχαρτογράφητες θεματικές πρέπει να μελετηθούν περισσότερο για να συμβάλουν στην βελτίωση του πεδίου της ΑεξΑΕ (Bozkurt, Akgun – Ozbek et all, 2015). Άλλο ένα ζήτημα που προέκυψε είναι η ανάγκη έρευνας κάποιων ερευνητικών πεδίων όπως οι κοινωνικές προκλήσεις της ΑεξΑΕ, οι πολιτισμικές και διαπολιτισμικές πτυχές της ΑεξΑΕ (Zawacki – Richter, 2009 · Zawacki – Richter et all, 2009 · Αποστολίδου, 2011) και ειδικότερα ο ρόλος του πολιτισμού και των πολιτισμικών διαφορών στα παγκόσμια προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και συνεργασίας θα μπορούσαν να τύχουν μεγαλύτερης προσοχής (Zawacki – Richter, 2009 · Lockwood, 1995). Ακόμα, πρέπει να μελετηθεί, η Ολική Ποιότητα και η σχέση της μάθησης με την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα (Zawacki – Richter, 2009), η οργανωσιακή κουλτούρα και η σχέση κουλτούρας με την ποιότητα, την μάθηση και την αποτελεσματικότητα, η μεθοδολογική ταυτότητα της ΑεξΑΕ (Αποστολίδου, 2011) και η σχέση της ΑεξΑΕ με τις Κοινωνικές Επιστήμες (Ψυχολογία, Κοινωνιολογία).

Επιπρόσθετα, διαμορφώνεται μια νέα τάση, η οποία σχετίζεται με την ψηφιοποίηση του υλικού και τους ηλεκτρονικούς τρόπους διδασκαλίας (Bozkurt, Akgun - Ozbek et all, 2015) χαρτογραφώντας καινούργιες πτυχές. Προφανώς αυτό το πόρισμα έχει να κάνει με την ανάδειξη νέων δεδομένων και μεθόδων που θα ενισχύσουν την μάθηση. Ακόμα, για την κατηγορία διάφορες μορφές εκπαίδευσης αν και θα περιμέναμε να εκδηλωθεί γι' αυτήν έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον, εντούτοις κάτι τέτοιο δεν

επαληθεύεται, στοιχείο που αντιτίθεται με το μεταβαλλόμενο πλαίσιο της ΑεξΑΕ. Επιπρόσθετα, όλες οι κατηγορίες της θεματολογίας σχετίζονται άμεσα την ΑεξΑΕ, ακόμα και η αειφόρος ανάπτυξη αφού προσδιορίζει το εκπαιδευτικό πλαίσιο. Άρα, οι συγγραφείς έχουν μελετήσει και έχουν σχέση και με τα δυο πεδία και έτσι έγινε η σύγκλιση. Αν και αυτές οι θεματικές δεν ερευνώνται ιδιαίτερα, εντούτοις διαφαίνεται πως υπάρχει ανάγκη να διερευνηθούν (Αποστολίδου, 2011). Συγχρόνως, αναδεικνύεται πως η θεματολογία που εντοπίζεται συνδέεται άμεσα με τους άξονες των Συνεδρίων, οι οποίοι διαμορφώνονται με βάση τις κεντρικές τάσεις, την φυσιογνωμία των Συνεδρίων, τις συγκυρίες και ότι οι θεματικές δεν λειτουργούν δεσμευτικά αλλά πολύ περισσότερο ενδεικτικά.

Ως αναφορά την μεθοδολογία διαφαίνεται πως η βιβλιογραφική επισκόπηση κυριαρχεί στο Α μέρος των Συνεδρίων. Αυτό το εύρημα δικαιολογείται γιατί αναπτύσσονται κυρίως θεωρητικά θέματα, τα οποία σχετίζονται με τις εργασίες, το υλικό, τις ΤΠΕ. Αντίθετα, στο Β μέρος των Συνεδρίων κυριαρχεί η μεθοδολογία μελέτη περίπτωσης, όπου αναλύονται πρακτικές εφαρμογές και περιγραφικά κείμενα. Συγχρόνως, υποδεικνύεται ότι υπάρχουν δημοσιεύσεις που θα έπρεπε να είναι στο Α μέρος των πρακτικών και αντίστροφα, αφού στα Α μέρη των ετών ενυπάρχουν δημοσιεύσεις που σχετίζονται με πρακτικά ζητήματα και στα Β μέρη εντοπίζονται πρωτότυπες επιστημονικές έρευνες και θεωρητικά κείμενα. Ίσως, οι ίδιοι ερευνητές επιδιώκουν να εντάξουν τις μελέτες τους όπου αυτοί επιθυμούν παρά τις σαφείς οδηγίες της οργανωτικής επιτροπής. Συγχρόνως, άλλο ένα στοιχείο που παρατηρήθηκε είναι ότι σε πολλές μελέτες ανεξάρτητα από την μεθοδολογία που είχαν επιλέξει οι συγγραφείς, πολλοί από αυτούς είχαν καταγράψει ανάλογες μελέτες που είχαν πραγματοποιηθεί (βιβλιογραφική ανασκόπηση), προφανώς γιατί ήθελαν να είναι σίγουροι για την μελέτη τους.

Σχετικά με τα εργαλεία παρατηρήθηκε πως τα βασικότερα εργαλεία για τα Α μέρη των πρακτικών υπήρξαν το ερωτηματολόγιο για την ποσοτική έρευνα (Bozkurt, Akgun – Ozbek et al, 2005), δεδομένο που δείχνει την προτίμηση των ερευνητών σε εμπειρικές μελέτες. Ωστόσο για τα Β μέρη υπερτερεί το εργαλείο δραστηριότητες-ηλεκτρονικό υλικό, δεδομένο που εξηγείται από το στοιχείο ότι υπάρχουν πολλές μελέτες περίπτωσης και περιγραφικά κείμενα. Ακόμα, το συγκεκριμένο στοιχείο σχετίζεται με ορισμένες πρακτικές εφαρμογές, καλές πρακτικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Σχετικά με το δείγμα, στο Α μέρος του Συνεδρίου προκύπτει ότι το δείγμα που εντοπίζεται στις περισσότερες δημοσιεύσεις είναι αυτό των φοιτητών (Bozkurt, Akgun – Ozbek et al, 2015) του ΕΑΠ, δεδομένο που υποδεικνύει πως το δείγμα διατηρεί άμεση επαφή με την ΑεξΑΕ. Ακόμα, έχει καταγραφεί πως ως δείγμα συμμετέχουν και φοιτητές συμβατικών πανεπιστημίων, που σχετίζονται κυρίως με την εκπαίδευση. Ελάχιστες είναι οι αναφορές για δείγματα φοιτητών Ανοικτών Πανεπιστημίων του εξωτερικού, δεδομένο που προκαλεί προβληματισμούς, αφού δεν ταιριάζει με τον διεθνή χαρακτήρα του Συνεδρίου. Ακόμα, σχετικά με το δείγμα των ΣΕΠ αυτό σχετίζεται κυρίως το ΕΑΠ και όχι με ΣΕΠ συμβατικών Πανεπιστημίων. Ωστόσο, εντοπίζονται και ΣΕΠ Πανεπιστημίων από χώρες του εξωτερικού που δεν αυξάνονται εξελικτικά, δεδομένο που δεν ενισχύει την διεθνή εμπειρία. Αντίθετα, στο Β μέρος η κατηγορία του δείγματος που κυριαρχεί πρώτη είναι οι μαθητές που εντοπίζονται κυρίως σε μελέτες περίπτωσης και σε έρευνες δράσης στο πλαίσιο της τάξης, δεδομένο που πιθανόν αιτιολογείται από το είδος των ανακοινώσεων (Bozkurt, Akgun – Ozbek et al, 2015).

Ως προς την εξελικτική πορεία όλες οι θεματικές κατηγορίες σχετίζονται απόλυτα με την ΑεξΑΕ. Συγχρόνως, έχει καταγραφεί πως τα πεδία όλων των θεματικών έχουν μια ενεργή πορεία και οι ερευνητικές διαστάσεις που μελετώνται δεν

επικεντρώνονται στην ανάδειξη των τάσεων που έχουν αναδειχθεί, αλλά η έρευνα κινείται εξελικτικά στο πέρασμα των Συνεδρίων αναδεικνύοντας νέα πεδία, και δίνοντας έμφαση στις αλλαγές αυτών των πεδίων αντανακλώντας έτσι τις υφιστάμενες αναπροσαρμογές (Γκιόσος και συν, 2008 · Αποστολίδου, 2011). Άρα, ενυπάρχει μια συνεχής εξέλιξη της γνώσης μέσω της μεταβαλλόμενης θεματολογίας (Collis, 1996). Ακόμα, προκύπτει πως υπάρχει μια τάση να μην δίνεται προς το παρόν μεγάλη έμφαση σε κάποια πεδία (Αποστολίδου, 2011). Σχετικά με την μεθοδολογία, προκύπτει πως η βιβλιογραφική επισκόπηση κυριαρχεί διαχρονικά στο Α μέρος των ετών. Αντίθετα, στα Β μέρη αναδείχθηκε η μεθοδολογία μελέτη περίπτωσης. Ακόμα, για τα Α μέρη των Συνεδρίων προκύπτει συνολικά πως η χρήση του ερωτηματολογίου είναι προτιμητέα (σε εμπειρικές έρευνες). Αναφορικά με τα Β μέρη, το εργαλείο που υπερισχύει είναι οι δραστηριότητες-ηλεκτρονικό υλικό, στοιχείο που συσχετίζεται με πρακτικά-τεχνικά ζητήματα που προβάλλονται. Τέλος, στο Α μέρος, το κυριότερο δείγμα προσελκύουν οι φοιτητές του ΕΑΠ, ενώ στο Β μέρος διακρίνουμε πως αυτό διαφοροποιείται και υπερέχουν οι μαθητές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αναστασιάδης, Π. (2014). Η έρευνα για την ΕξΑΕ με τη χρήση των ΤΠΕ (elearning) στο Ελληνικό Τυπικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. Ανασκόπηση και προοπτικές για την Πρωτοβάθμια, Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία* 10(1). Ανακτήθηκε από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/9809/9933>
- Αποστολίδου, Α. (2011). Ζητήματα συγκρότησης της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ως γνωστικού πεδίου: Επισκόπηση των επιστημονικών περιοδικών. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 7(1), pp. 36-53. Ανακτήθηκε από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/9767>
- Bozkurt, A., Akgun, O., Sibel Y., Erdogan, E., Ucar, H., Guler, E., Sezgin, S., Karadeniz, A., Sen-Ersoy, N., Goksel-Canbek, N., Gokhan D., Ari, S. & Hakan, A. (2015). Trends in Distance Education Research: A Content Analysis of Journals 2009-2013. *International Review of Research in Open and Distributed Learning* 16(1), pp. 330-363. Retrieved from: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/1953/3192>
- Collis, B. (1996). *Tele-learning in a Digital World - The Future of Distance Learning*. London: International Thomson Computer Press. Retrieved from: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Tele-learning%20in%20a%20digital%20world.%20The%20future%20of%20distance%20learning&author=B.%20Collis&publication_year=1996
- Γκιόσος, Ι., Μαυροειδής, Η & Κουτσούμπα, Μ. (2008). Η έρευνα στην από απόσταση εκπαίδευση: ανασκόπηση και προοπτικές. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), σσ. 49-60. Ανακτήθηκε από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/9724/0/ApaCitationPluggingin>
- Charmaz, K. (1995). Grounded Theory. In J. A. Smith, R. Harr & L. van Langenhove (Eds.), *Rethinking Methods in Psychology*, pp. 27-49. London: Sage. Retrieved from: <https://ioannaprangiou1.files.wordpress.com/2013/11/grounded-theorycharmaz.pdf>
- Creswell, J.W. (2011). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση* (μτφ. Ν. Κουβαράκου). Αθήνα: Ίων
- Koble, M. & Bunker, E. (1997). Trends in research and practice: An examination of the American journal of distance education 1987 to 1995. *American Journal of Distance Education* 11(2), pp. 19-38. Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08923649709526959>
- Κυριαζή, Ν. (1998). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις.
- Κίτσιου, Β. (2011). *Κριτική ανασκόπηση των διπλωματικών εργασιών στην ΕΚΠ65 του ΕΑΠ*. Διπλωματική Εργασία. ΕΑΠ, Πάτρα.
- Lee, Y., Driscoll, M.P. & Nelson, D.W. (2004). The Past, Present, and Future of Research in Distance Education: Results of a Content Analysis. *American Journal of Distance Education*, 18(4), pp. 225-241. Retrieved from: <https://www.learntechlib.org/p/97965/>

- Lionarakis, A. (2003). A preliminary framework for a theory of Open and Distance Learning – the evolution of its complexity, in AndrasSzucs & Erwin Wagner (Eds.) *The Quality Dialogue, Integrating Quality Cultures in Flexible, Distance and eLearning. Proceedings of the 2003 EDEN Annual Conference held in Rhodes, Greece, 15-18 June 2003*, pp. 42-47. Retrieved from: http://www.eden-online.org/wp-content/uploads/2016/05/Annual_2003-Rhodes_Proceedings.pdf#page=57
- Λιοναράκης, Α., & Παπαδημητρίου, Δ. (2005). Συγκριτική Μελέτη Ανοικτής εξ Αποστάσεως & Συμβατικής Εκπαίδευσης: Προκαταρκτικά Δεδομένα της Ποιότητας της Μαθησιακής Εμπειρίας. Ανακτήθηκε από: <http://www.etpe.gr/custom/pdf/etpe244.pdf>
- Λιοναράκης, Α. (2006). Η θεωρία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και η πολυπλοκότητα της πολυμορφικής της διάστασης. Στο Α. Λιοναράκης (επιμ.) *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση – Στοιχεία θεωρίας και πράξης* (σσ. 7-41). Αθήνα: Προπομπός. Ανακτήθηκε από: <http://www.edc.uoc.gr/~panas/EAP/Tmimata/Nea%20paralila%20keimena/%CE%97%20%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%B5%CE%BE%CE%91%CE%95.pdf>
- Λιοναράκης, Α., Παπαδημητρίου, Σ., Χαρτοφύλακα, Α.-Μ., Αγγέλη, Α., Τζήλου, Γ. (2018). Η συμβολή των ψηφιακών εργαλείων στην υποστήριξη της μαθησιακής πορείας των φοιτητών/φοιτητριών της εξΑΕ: Μέρος Α: Χρήση ψηφιακών εργαλείων για τη δημιουργία ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 14(1), σσ.104-117. Ανακτήθηκε από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/18533>
- Lockwood, F. (1995). *Open and distance learning today*. London: Kogan Page.
- Μανούσου, Ε., & Χαρτοφύλακα, Τ. (2011). Κοινωνικά δίκτυα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην εξ αποστάσεως τριτοβάθμια εκπαίδευση. *2ο Πανελλήνιο συνέδριο. Ένταξη και χρήση των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική διαδικασία*. Πάτρα 28-30/4/2011. Ανακτήθηκε από: <http://www.etpe.gr/custom/pdf/etpe1730.pdf>
- Moskal P., Martin, B. & Foshee, N. (1997). Educational Technology and Distance Education in Central Florida: an assessment of capabilities? *The American Journal of Distance Education*, 11(1), pp. 6-22. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08923649709526948>
- Ritzhaupt, A., Stewart, M., Smith, P., & Barron, A. (2010). An investigation of distance education in North American research literature using co-word analysis. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 11(1), pp. 37-60. Retrieved from: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/763/1502>
- Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές* (μτφ. Β. Νταλάκου, Κ. Βασιλικού). Αθήνα: Gutenberg.
- Rourke, L. & Szabo, M. (2002). A Content Analysis of the Journal of Distance Education 1986-2001. *International Journal of e- learning & Distance Education* 17(1), pp. 63-74. Retrieved from: <http://ijede.ca/index.php/jde/article/view/185/115>
- Schlosser, L.A. & Simonson, M. (2010). *Distance Education: Definition and Glossary of Terms*. AECT. Retrieved from: https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=tvcnDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP7&dq=Schlosser,+L.A.+%26+Simonson,+M.+third+edition+Distance+Education:+Definition+and+Glossary+of+Terms.+AECT.&ots=Sw2SWALH-l&sig=ZmJsGFPJiQuU57C8wmWAc8kZB7w&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Shih, T.K. (2002). Distance education technologies: current trends and software systems. *Cyber Worlds, Proceedings First International Symposium*, 38-43. Retrieved from: https://scholar.google.gr/scholar?q=Distance+education+technologies:+current+trends+and+software+systems.&hl=el&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar
- Χριστοδούλου, Δ. (2014). *Η εξελικτική πορεία της εκπαιδευτικής έρευνας στη Θ.Ε. ΕΚΠ65 ΤΟΥ ΕΑΠ: 2003-2013*. Διπλωματική εργασία. ΕΑΠ, Πάτρα.
- Zawacki-Richter, O. (2009). Research Areas in Distance Education: A Delphi Study. *International Review of Research in Open and Distance Learning* 10(3), pp. 1-17. Ανακτήθηκε από: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/674/1294>
- Zawacki-Richter, O., Bäcker, E. & Vogt S. (2009). Review of Distance Education Research (2000 to 2008): Analysis of Research Areas, Methods, and Authorship Patterns. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 10(6), pp. 21-50. Retrieved from: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/741/1461>
- Zawacki-Richter, O. & Prummer, C. (2010). Gender and collaboration patterns in distance education research. *Journal Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning* 25(2), pp. 95-114. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02680511003787297>

- Zawacki-Richter, O., Alturki, U. & Aldraiweesh, A. (2017). Review and Content Analysis of the International Review of Research in Open and Distance/Distributed Learning (2000–2015). *International Review of Research in Open and Distributed Learning* 18(2), pp. 1-26. Retrieved from: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/2806>
- Zhao, Y., Lei, J., Yan, B., Lai, C. & Tan, H.S. (2005). What Makes the Difference? A Practical Analysis of Research on the Effectiveness of Distance Education. *Teachers College Record*, 107(8). Retrieved from: <https://www.learntechlib.org/p/98390/>